ТЕРМІНОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'373.45: 001.4

В.А. Борисов

ІНОМОВНІ ТЕРМІНОЛЕКСЕМИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається явище залучення іномовних термінолексем до українського мовознавчого контексту, визначається функція та роль запозичених термінопонять у формуванні лінгвістичної метамови .

Ключові слова: *термін, запозичення, лінгвістичний контекст.*

Борисов В.А. Иноязычные терминолексемы в современном украинском лингвистическом дискурсе. *В статье рассматривается явление заимствования иноязычных терминолексем в украинский лингвистический контекст, определяется функция и роль заимствованных терминопонятий в формировании лингвистического метаязыка.*

Ключевые слова: *термин, заимствование, лингвистический контекст.*

Borysov V.A. Foreign terms in modern Ukrainian linguistic discourse. *The article deals with the phenomenon of foreign terms borrowing into Ukrainian linguistic context, the function and role of borrowed terms in scientific meta-language forming are stated.*

Keywords: *term, borrowing, linguistic context.*

У термінопросторі сучасного українського мовознавчого дискурсу актуалізуються терміни різнорівневого характеру: усталені роками мовознавчі термінолексеми, утворені на ґрунті української мови, запозичення з інших галузей знань (хімії, фізики, математики, психології та ін.) на позначення лінгвістичних явищ і понять, терміни-запозичення з інших мов, які, як правило, мають латинське чи давньогрецьке походження, що зумовлює їх дискурсивну універсальність.

Запозичення є невід'ємним складником будь-якої мови. Запозичення загальновживаних слів – цілком органічне явище, оскільки різні народи контактують між собою, маючи територіальні, соціальні, політичні, економічні чи інші причини для взаємопроникнення мовних елементів. Наукова сфера, мовознавство зокрема, має міжнародний характер, терміни-запозичення є об'єктивним фактором розвитку наукової думки й ширше – дискурсу. Вживлення іномовних термінолексем до лінгвістичного контексту є поширеним явищем у сучасному мовознавчому просторі, однак їх вивчення не було предметом спеціального дослідження в сучасних пошуках мовознавців, що й зумовлює актуальність представленої розвідки.

Аналіз сучасних мовознавчих текстів засвідчив широке використання науковцями іномовних термінопонять, словосполучень, атрибутивних характеристик досліджуваного мовного явища. Подекуди ці запозичення мають лексичні аналоги в українській мові, проте ознакою сучасного наукового

© Борисов В.А., 2012

мовомислення, що тяжіє до інтелектуалізації та лінгвокреативності, є широке послуговування іномовними лексичними одиницями, які надають контексту помітного ідіостильового забарвлення й інтелектуального шарму.

Частотними є іномовні ад'єктиви, що використовуються в тексті і як терміноознаки, і як синонімічні одиниці до своїх українських лексико-семантичних відповідників, наприклад: *квантитативний* – кількісний*; ад'єктивний* – прикметниковий*; атрибутивний* – означальний; *темпоральний* – часовий; *циркумстативний* – обставинний*; адвербіальний* – прислівниковий*; каузальний* – причиновий*; релятивний* – відносний; *облігаторний* – обов'язковий; *локативний* – просторовий; *темпоральний* – часовий, *вербальний* – мовний; *субстанціальний* – іменниковий; *транзитивне* (дієслово) – перехідне (дієслово); *експліцитний* – наявний, помітно виражений; *імпліцитний* – непомітний, слабо виражений; *інтродуктивний* – вступний; *інферативний* – завершальний; *денотативний* – предметний; *сигніфікативний* – поняттєвий; *репрезентований* – відтворений; *презентований* – представлений, *релевантний* – співвідносний та ін. Частотне вживання подібних терміноознак характерне для наукового ідіостилю Ф.С. Бацевича, І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, А.П. Загнітка, Т.А. Космеди, І.М. Кочан, Л.А. Лисиченко, А.К. Мойсієнка, О.О. Селіванової, М.І. Степаненка, Л.І. Шевченко та інших. Проілюструймо наведені положення фрагментами з наукових контекстів зазначених мовознавців.

Науковий контекст М.І. Степаненка*: Чим вищий ступінь абстрактності і плану змісту дієслова-предикакта, тим очевиднішою є потреба в уточненні його правобічними поширювачами. Абстрактні семи, які конституюють семантичну структуру* ***релятивного*** *дієслова, програмують* ***облігаторну валентність*** *предиката* [8: 68]; *У системі, що будується за вказаною моделлю, найчисленнішу групу становлять ті конструкції, у яких функція* ***валентного партнера*** *закріплюється за прислівниками міри і ступеня. Вони конкретизують значеннєвий план прикметника-предиката різними* ***квантитативними характеристиками*** [8: 146]; *У ролі конструктивного центра описуваних речень виступають фактично всі якісні прикметники (за незначним винятком: функціонуючи в ролі предиката, відносні прикметники як реалізатори конкретної ознаки характеризуються абсолютною авалентністю стосовно обставин міри і ступеня), що мотивується їхньою ономасіологічною природою: у семантичній структурі цих* ***ад'єктивних лексем*** *закладена потенційна здатність до інтенсифікації значення* [8: 147–148]; *Префікси разом із облігаторними припредикатними поширювачами регулярно формують* ***локативні*** *відношення, рідше* ***темпоральні*** [8: 151]; *Важливо наголосити, що* ***каузальні зв'язки*** *в семантичній структурі речення актуалізуються тоді, коли з-поміж учасників ситуації є учасники, які або сприяють здійсненню процесу, або перешкоджають йому* [8: 164]; *Відношення мети як один із видів* ***циркумстативних відношень*** *виражається за допомогою системи міжрівневих засобів, що охоплює* ***інтенціальні прислівники****, інфінітив, дієприслівниковий зворот, іменники у формі родового, давального, знахідного, місцевого відмінків разом із прийменниками, складнопідрядні речення з підрядними мети* [8: 178].

Науковий контекст І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської: ***Субстанціальні*** *семантико-синтаксичні функції зумовлені валентністю предиката, найвиразніше* ***репрезентованого*** *дієсловом* [2: 56]; ***Ад'єктивна, адвербіальна і вербальна транспозиції*** *виявляються неоднаковою мірою в різних відмінкових формах, що засвідчує їхній зовнішній (частиномовний)* ***транспозиційний*** *потенціал* [2: 57]; *Зокрема, виконуючи* ***квантитативну функцію****, числівник звичайно вживається у* ***присубстантивній*** *позиції як основній своїй синтаксичній функції...* [2: 154]; *Просторові й* ***темпоральні відношення*** *передбачають найширше щодо значення та структури коло прийменниково-відмінкових форм* [2: 314].

Науковий контекст Л.А. Лисиченко*: В іменниках, мотивованих* ***транзитивним дієсловом****, виявляється навіть значення знаряддя, яке часто супроводжує дію, спрямовану на об'єкт* [6: 95]; *Таким чином, виникає складна система залежності слова від рівня ментального й концептуального, причому з ментальним рівнем існує подвійний зв'язок – опосередкований через рівень концептуальний (слово-знак) і безпосередній через численні* ***семи експліцитні*** *й* ***імпліцитні*** [6: 70].

Науковий контекст І.М. Кочан*: Модель тексту – це певна послідовність К-блоків, до яких належать: вступний (****інтродуктивний****), основний (тематичний) і завершальний (****інферативний****), об'єднані відповідними відношеннями* [5: 56].

Науковий контекст Л.І. Шевченко*: Символічність поняття, прозорість семантичної структури, варіативність* ***атрибутивних характеристик****, частотність слововживання – все це спричиняє до продуктивності синтагматичної сполучуваності* [9: 194].

Науковий контекст Л.І. Мацько: *У широкому розумінні конотація є власне конотативною інформацією, паралельною і додатковою до* ***денотативно-десигнативної*** *(предметно-понятійної), яка надає мовній одиниці можливість виконувати експресивну функцію* [7: 191].

При науковому аналізі цих контекстів стає очевидним, що автори формують індивідуальний термінологічний текстопростір відповідно до власних дослідницьких та ідіостильових інтенцій, реалізованих як на рівні стилістичного потенціалу мови, так і вибору потрібної термінолексеми. Завантаження наукового тексту іномовними термінозапозиченнями вузького призначення, з одного боку, ускладнює адекватне сприймання інформації неініційованими реципієнтами, з іншого, – надає контексту інтелектуальної ваги, зумовлює відповідну пошукову діяльність читача у сфері смислового тлумачення й декодування використаних термінів.

Окрім атрибутивних термінологічних характеристик аналізованого мовного явища, поширеним у лінгвістичному дискурсі є використання іномовних термінів-субстантивів, серед яких насамперед усталені й дискурсивно сформовані поняття, цілком продуктивні в сучасній лінгвістичній комунікації: *апперцепція*, *асерція, ґештальт, делімітація, денотат, директиви, екстенціонал, інтенціонал, ін'юнктиви, когезія, когніція, компаратив, контент-аналіз, континуум, перцепція, проспекція, реквистиви, ретроспекція, слот, фасет, фрейм* та ін. Особливого функціонування ці термінолексеми

набули в контексті лінгвокогнітивістики, лінгвоконцептології, теоретичної граматики, комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики. Наприклад:

сфера комунікативної лінгвістики*: Комунікативна лінгвістика спирається на теоретичний потенціал комунікативістики, зокрема добре опрацьовані методики і прийоми* ***контент-аналізу*** *(тобто дослідження дискурсів і текстів за допомогою точних статистичних даних)* (Ф.С. Бацевич) [1: 13]; *Прикладом образної* ***когезії*** *є система образів і символів твору* (І.М. Кочан) [5: 36]; *Звичайно, у чистому вигляді таке структурування тексту, його* ***делімітація*** *виступають як ідеальний випадок* (І.М. Кочан) [5: 38]; *У художніх текстах натрапляємо ще й на* ***прелюд*** *(своєрідні типи до поеми) й* ***інтродукцію*** *(другий вступ, що містить екскурс в історію). Ці терміни переважно позначають вступи до музичних творів, однак почали вживатися й в художніх* (І.М. Кочан) [5: 68]; *На цьому етапі починається* ***перцепція та рецепція тексту*** *слухачами, і текстотворення ніби роздвоюється на авторське і слухацьке/читацьке* (Л.І. Мацько) [7: 227];

теоретична граматика*: З-поміж* ***директив*** *слід диференціювати* ***ін'юнктиви****, основним змістом яких є суворий наказ адресату ... та* ***реквестиви****, що охоплюють комунікативно-інтенційний зміст прохання.* ***Індексом*** *цих речень можна вважати наявність елемента просити ...* ***Квеститив*** *– це питальне речення в його традиційному розумінні* (А.П. Загнітко) [3: 124]; *Від цих слів також утворюються синтетичні й аналітичні форми* ***компаратива*** *і* ***суперлатива****, але вони належать до периферійних груп компаративних та суперлативних одиниць* (І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська) [2: 296];

прагмалінгвістика: *Отже, очевидно, поряд із виділенням моноцентричних полів, ядром яких є граматичні категорії (****полів темпоральності****,* ***аспектуальності****,* ***квантитативності*** *тощо), можна виділити цілий комплекс слабоцентричних полів оцінки й емоційності, які входять до системи полів, об'єднаних прагматичною або комунікативною функціями* (Т.А. Космеда) [4: 121-122];

лінгвоконцептологія*: Із такого визначення випливає, що* ***сигніфікат*** *і* ***денотат*** *становлять предметно-поняттєву основу лексичного значення, пов'язану з домовним уявленням і поняттям концептуального рівня* (Л.А. Лисиченко) [6: 71]; *Традиційно концепт розглядається як знання, що структурується у* ***фрейм****, оскільки наповненість* ***концептуального слоту*** *(букв. slot – щілина) відображає сполучуваність слова і, отже, ті сцени, з якими співвіднесено його значення* (Т.А. Космеда) [4: 138];

лінгвокогнітивістика: *Центральним поняттям у межах такого підходу стають поняття «профілю/профілювання» і «****фасети****». Під «профілем» розуміють суб'єктивний образ предмета (варіант уявлення про предмет), сформований шляхом опису його за деякими «фасетами» (аспектами, семантичними категоріями)* (Т.А. Космеда) [4: 134-135]; *Оскільки мова в концептах різноспрямованих теорій відіграє роль* ***детермінанта*** *мислительної, перетворювальної діяльності, то і розглядається в сукупності з філогенезом і онтогенезом* (Л.І. Шевченко) [9: 32]; *Множинність* ***десигнатів*** *(значень) щодо одного денотата (предметна співвіднесеність) має різні культурно-історичні причини ...* (Л.І. Шевченко) [9: 97-98]; *Загальне поняття значення має складну структуру:*

в ядрі його знаходиться понятійна суть ***(інтенсіонал)****, яка реалізується в предметних субстанціях* ***(екстенсіонал)*** ... (Л.І. Мацько) [7: 191].

Коментуючи ці термінологічні явища, зазначимо, що іномовні термінолексеми, будучи за своєю генетикою інтернаціоналізмами, уможливлюють ширший дискурсивний потенціал мовознавчих текстів, більшою мірою відкритий для іномовних реципієнтів. З іншого боку, така настанова зумовлює неоднозначну рецепцію щодо використання лексико-семантичного й словотвірного потенціалу власної мови. Через те в українському лінгвістичному дискурсі мають місце опозиційні погляди на природу наукової метамови: є прихильники пуристичних тенденцій у термінотворенні й терміновживанні і є радикально налаштовані на високий, інтелектуалізований, рецептивно ускладнений контекст як відбиття актуального наукового мовомислення, синхронного із загальносвітовими дискурсивними тенденціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бацевич Ф.С.** Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с. 2. **Вихованець І.** Теоретична морфологія української мови : академічна граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська; [за ред. І. Вихованця]. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с. 3. **Загнітко А.П.** Теоретична граматика української мови: синтаксис : [монографія] / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с. 4. **Космеда Т.А.** Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с. 5. **Кочан І.М.** Лінгвістичний аналіз тексту : [навч. посіб.] / І.М. Кочан. – 2–ге вид. перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 423 с. 6. **Лисиченко Л.А.** Лексико–семантичний вимір мовної картини світу / Л.А. Лисиченко. – Х. : Основа, 2009. – 191 с. 7. **Мацько Л.І.** Стилістика української мови : [підручник] / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с. 8. **Степаненко М.** Історія, граматика, поетика українського слова / М. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2008. – 344 с. 9. **Шевченко Л.І.** Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія] / Л.І. Шевченко. – К. : Київ. ун–т, 2001. – 478 с.